

ئینسکلۆپیدیا

له میژوودا

کۆرین و ناماده کردنی
که مال جه لال غه ریب

به شی دووهم

به ره و خوار (واتا هه تا ئیستا) به زۆری ئه تله سی جیهانی و
فه ره نگی جوغرافی و فه ره نگی زمانیان تیدایه . هه روها
زۆر به ی ئه و ئینسکلۆپیدیا تازانه ی که به فه ره نگی جیهانی
(المعجم العالمي = Universal Lexicon ۱۷۲۲ - ۱۷۵۰ دهست
به ده کن ، واتا ئه و فه ره نگی که له لایه ن کتیب فرۆشی
لایبزیکی به وه جوهان هه نریخ زیدله ره وه Johann Heinrich Zedler
دانراوه هه ندیک بابه تیان ده رباره ی میژووی ژیان (سیره =
ترجمه الحیاة Biography) تیدایه ، به تایبه تی میژووی ژیانی
هه ندیک له و مروفه به ناوبانگانه ی که ئه وساکه هه ر له ژیاندا
مابوون که چی چاپی به که می ئینسکلۆپیدیا ی به ریتانی =
Encyclopaedia-Britannica ی ۱۷۶۸ - ۱۷۷۱ هه رگیز بابه تی
ئه وتوی تیدانه بووه که به یوه ندی به میژووی ژیانی که سانه وه
هه بیت . که وره ترین ئینسکلۆپیدیا ی ئیسپانیس ناوی
ئیسپاسایه و (Espasa) له سالی ۱۹۰۵ وه هه تا ئیستا
هه ره رده وامه . فه ره نگانه ر (معجمی = Lexicographer)
هه نری واتسون فۆوله ر (Henry watson fowler) له پیشه کی چاپی
به که می سالی ۱۹۱۱ ی (کورتی فه ره نگی ئوکسفۆردی

ئینسکلۆپیدیا به شیوه یه کی گشتی : -
پۆلی (دهوری) ئینسکلۆپیدیا : - له ناو هه موو سه رچاوه هه مه
چۆره کاندایا : فه ره نگی (قاموس = معجم = Dictionary) و
ئه تله س (اطلس = Atlas) و فه ره نگی جوغرافیا
= Gazetteer و رابه ره کاندایا (دلیل = Directory) ته نها
ئینسکلۆپیدیا به که به کاریکی بوخت و ته واو دابنریت . چونکه
ئه وانی تر ته نها کورته باسیکی ئه و بابه تانه ده کن که بۆیان
ته رخان کراون و ته نها هه ر ئینسکلۆپیدیا شه که هه ول ده دات
زانستی به کی راست و به وان ده رباره ی ئه و بابه تانه بدات که
باسیان ده کات . بۆ ئه م مه به سته ش چه نده ها راقه و نه خشه و
هیلکاری و (رسم تخطیعی) کارت و خسته ی هه لژماری (جداول
إحصائیه = Statistical tables) به کار ده هینیت ، جگه له
سه رچاوه کانی (مرجع = مصدر = Reference) باسه کان ،
ئه و چه ند ئینسکلۆپیدیا تازه یه ی که له ئینسکلۆپیدیا تازه که ی
ئه براهام ریی Abraham Ree ی سالی ۱۸۰۲ - ۱۸۲۰ . و
ئینسکلۆپیدیا پۆلین کراوه که ی (واتا رژیمی به که ی) Systematic
Encyclopedia سالی ۱۷۸۲ - ۱۸۲۲ وه وه ده ست به ده کن

ئینگلیزی باو) دا = The concise oxford Dictionary of current english نووسیویتی که وا (فهره نگیك که تایهت بیت به به کارهینانی وشه و دسته واژه - شبه جمله - عبارة Phrases زانستی تهنا دهر باره ی نه و شتانه پیشکەش دهکات که نه و وشه و دسته واژانه یان بو ته رخان کراوه) له بهر نه وه نه و فهره نگی ئینسکلۆپیدیایه ی^(۱۷) که میژوو که ی دهگه رپته وه بو سه ده ی دههم یان یازدههم واتا (سویداس Suidas) پردیکی نزیک خه ره وه له نیوان فهره نگی و ئینسکلۆپیدیادا پنگه هینیت له وه دا که پوآله ته سه ره کی په کانی هه ردوکیان ده به ستیت به یه کتری به وه له کاتی پیوستدا به وینه یان به هیلکاری ده یانرا زینتیه وه .

په یوه ندی په ئالوگوره کان Interrelations : -

بئ گومان ئینسکلۆپیدیایه هه ره له خویه وه نه هاتوته بوون ، به لکو هه ر ئینسکلۆپیدیایه که له سه ر بناغه ی شاره زایی و ناوه روکی هینی تریان هینی پیش خوی دامه زینراوه . بلاوکه ره وه ی (ناشر Publisher) ئه لمانی فریدریک ئه رنولد بروکهاوس Friedrich Arnold Brockhaus ئینسکلۆپیدیایه نابووته که ی (مفلس) گوته یلف ریناته س لوبیل = Gotthelf renatus Lobel ی له سالی ۱۸۰۸ دا کبری په وه و دستکاری کردو کردی به و کتیه به ناویانگه ی که بئ ی دهوتریت فهره نگی و توویژ (Conversations-lexikon). نووسه ره کلاسیکی په کان چهند کتیبکی سه رچاوه یی یان دهر باره ی هه ول و ته قه للای فهره نگی نووسه پیشینانه کان داناوه ، به لام له وه موو چهند نمونه په دا سایکلۆپیدیایه ی Cyclopaedia سالی ۱۷۲۸ که هینی ئینسکلۆپیدیایه نووسی ئینگلیز ئیفرایم چیمبه رس ephraim Chambers بووه کاریکی دیار بووه چونکه ئینسکلۆپیدیایه ی دیدرو Diderot وریی Ree ژود جیاواز ده بوون ئه گه ر چیمبه رس پیشانی نه دا بایه که ئینسکلۆپیدیایه تازه ده بیت چون بیت . هوی ژوربه ی نه و چالاکه یه ی که له دوا ییدا له مه یانی ئینسکلۆپیدیادا پووی داوه

راسته وخو دهگه رپته وه بو پوولی به ره مه که ی (چیمبه رس) ی پیشه وا .

کومه له ی خوینه ران (مجموعه القراء Readerships : -

دانه رانی ئینسکلۆپیدیایه بو زوری نه و کومه له جه ماوه ره ره چاو ده که ن که بو یان ده نووسن ، بو نمونه هه ندیک له و دانه رانه ئینسکلۆپیدیایه بو مروقی ئاسایی داده نین وه ندیکیان بو مندالان وه ندیکیشیان بو راهیبه کان (ره بان Monks) ئینسکلۆپیدیایه به ریتانی بو به کارهینان له لایه ن مروقی زیره ک و روشنبیره وه دانراوه . دانه ری ئینسکلۆپیدیایه کولومیی . Columbic Ency له سالی ۱۹۳۵ دا هه ولی داوه که کاریکی نه وتو پیشکەش بکات نه وه نده کورت و ساده بیت که بشیت بو نه وه ی ببیت به رابه ریک (مرشد Guide) بو ئیبراهام لینکولنی بچوک Abraham Lincoln هه ره ها جیسویت میکابیل پیکسینفیلدهر = Jesuit Michael Pexenteider له سالی ۱۶۷۰ دا به ره مه که ی به ناوی هویه کانی فیرکردن (الوسائل التعليمية = Apparatus of learning) به پوونی و ئاشکرایه به شیوه ی و توویژی (محادثه = Conversation) نیوان ماموستاو قوتابی نووسیوه ته وه . سانت ئیزودور St. Isidore به ره مه که ی به جوړیکی نه وتو داناوه که گشت داخوازی و پیوستی په کانی قه شه و کلیسه کانی له وشه و زاراوه به جی هیناوه .

ئه وانه ی له دانانی ئینسکلۆپیدیادا به شدار ده بن (المساهمون في التحرير Contributors) : -

بئ گومان له دانانی ئینسکلۆپیدیادا چنده ها زاناو هونه رمه ند به شداره بن ، هه رچه نده کاریکی زه جمه ته و نه ش بووه به عاده ت که هه موویان ناو نووس بکرین ، به لام وه کوو زانراوه ئینسکلۆپیدیایه دانه ری ئینگلیز جون هاریس John Harris ناوی نه و زانایانه ی نووسیوه که له دانانی ئینسکلۆپیدیایه یدا : فهره نگی ته کنیکی (القاموس التکنیکی - Lexicon-technicum) له

سال ۱۷۰۱ تا به شداریس یان کرهوه . له واتهش به ثابتهتی زانایان ، چون رای (Latin Ray) و دهر تصدای (توتن = Stronic = Newton) ، ئینسکلوپیدیا تازه که یی له تصدای (New Encyclopaedia) پرسی له سال ۱۸۰۲ - ۱۸۲۰ ، یا هله یه پهنی ئیدایه دهریاری موسیقا که له لایهن شرگورن زهن (عازف الارغن Organist) و میژوو دهریاری موسیقاوه (مورخ موسیقی Music historian) چارلس پهرس (Charles Burney) به یوه نووسراوه ، ههروهه ها دهریاری زانایان زده له (عالم النبات Darwin) له لایهن زانای پوههکی (عالم النبات Boussingault) ئینگلیز سه جهمی شی . سمیث E. Smith له یوه نووسراوه ، جهله زانایهکی بلیهتی فارغتی و مکتوو فرانسویو (Nathan) ، روسو (Hume) ، کوشورسیت و Condamine مونتسکیو ، و جیورجی بولامجر (George Boulangier) له دانلسی ئینسکلوپیدیا ، به شداریس یان کرهوه . یوه مکتوو نووسراوه به پرسی تومس ماگوال (Thomas Macauley) و سیرپاول فرینوگر (Paul Frinogor) له (Hoxburgh) و تومس ماساروا (Thomas Macauley) له ئینسکلوپیدیا ، به ریتانیدا به شداریس یان کرهوه و زانای فرانسوی (Platon) سکوتلهندی سیر دافید بریوسنار (David Brissot) و زانای نیربایی دانیه ارکی هانز کریستیان گورسک (Hans Christian Oersted) له ئینسکلوپیدیا ، به دهریدا (Encyclopaedia Europ.) له سال ۱۸۰۸ - ۱۸۲۰ ، دا به شداریس یان کرهوه . زانای شه سیرمولانی (عالم فکری Anacomp) ئینگلیز سیر ویلام هیرشل = (William Herschel) و زانای بیرکاری (عالم الرياضیات mathematician) و سیکانگی (mechanical genius) چارلس بابیج (Charles Babbage) له ئینسکلوپیدیا ، سیر و بولیتاندا ، به شداریس یان کرهوه . یوه سههوهکی روسی لینین (Lenin) له ئینسکلوپیدیا ، کراندات (Kandrat) داو سیکانگی بقیو موسویانی (Bacchi Mancini) له ئینسکلوپیدیا ، ئیتالیدا = (Italian Encyclopaedia) به شداریس کرهوه .

گورته بهه

گورتهترین کتیبه که به (پارسی زانستی به کان) دایرهتی یان

ناویرهت گومه له یه کی لاتینی به له سالی ۲۰ ی بهر له زانیدا دانراوه . ئنجا کتیبی میژوو سروشنی (التاریخ الطبيعي) که (بلینی) که وره له سالانی (۲۲ - ۷۹) بهر له زانیدا دایناوه ، نههش هه ندیکی له زانایری و هونهر ئیدابوه . له سهدهی دهههه دا (ئەلفارابی) کتیبیکی داناو به ناوی (هه لژماری زانایری به کان - احصاء العلوم) که نموونه یه کی مه زن بووه بو قوول لیکنوینه وه . دانه یه که له مه له کتیبخانهی (ئەسکوریال) له ئیسپانیدا هه به ، له سهردههه کانی ناوهراستدا جهتد هه ولو تهقه لایه که له مه مه یانه دا دراوه ، زانای بلیهت (ئەلفویری) ۱۲۷۸ - ۱۲۲۲ ئینسکلوپیدیا یه کی که وره ی به ناوی (ئە و پرسی مه به ست له هونهر هکانی ئەدهیدا - نهاية الأرب فی فنون الأدب) به (۲۰) بهرگه داناووه پر بووه له بیرونامه (وثائق) و کردوو به تی به بینج هونهر واتا بینج به شهوه : -

به کهم : دهریاری ناسمان و جیهانی سههروهه زهوی و جیهانی خوارهوه ، دووهم : دهریاری مروف و شه و شتانهی که به یوهندی یان به مروفه وه هه به . سیههه : دهریاری گیاندار چوارهه : دهریاری پوهه و باشکویه کی هه بووه دهریاری جورهکانی بزیشکیتی و بیجههه : دهریاری میژوو ههروهه دانراوه که ی قینستی بیوقیاس (ناوینهی مه زنتز) که هه ندیک جار به ناوینهی جیهان وانا (مرآة العالم) - یش ناو دهریت که (ولیم کاکستون) له سالی ۱۴۸۱ دا له چاپی داوه . ههروهه ها به رهههه کانی (پوچهر پاکون) و (پرونتولاتینی) ، ئنجا (یانکن دی ورد) هات و نه و بهرچه (گورینه) ئینگلیزی به عه چه کرد که یوتن توتن تریزا کرهوه له و یازنه ی زانستی به سروشنی یانهی (داشره معارف العلوم الطبيعية) که (بارتولومئودی جلانفیل) له دهریاری سالی ۱۲۵۰ دا دایناوو ، نه وه یوه که شه کردنی دانانی ئینسکلوپیدیا یی به پرسی ریکهستی ئه لف ویلیسی به هیواشی دهریوشت و ئینسکلوپیدیا کانی نه و وهخته نه که یشتبوونه راده یه کی نه وتو که بین به به رههه میکی نموونه یی باش ، نههه باره بهه جوره به ردهوام بووه هه تاوه کوو چون هاریس (نزیکه ی ۱۶۶۷ - ۱۷۱۹) فرههنگی هونهری به که ی (المعجم الفني) واتا فرههنگی ئینگلیزی جیهانی بو هونهر زانایری به کان

(القاموس الانجليزى العالمى للفنون والعلوم) له سالى (١٧٠٤) دا بلاوكرده وه . له سالى ١٧٢٨ دا (نيهريم تشامبرز) كه له سالى ١٧٤٠ دامردوه نينسكلوپيديا يه كي بلاوكرده وه به بي بي بيتى ته بجه دي ريكراره وه به وه دناسريت كه كاريكه زور كه س به شداريي تيدا كرده وه نيشانه ي رهنوس كراو (علامه مرقومه) ، نه وه ي كه به لگه يه بو كه راندنه وه ، واتا كه راندنه وه ي وشه يه ك يان زاراره يه ك بو هاوه له كه ي^(٣٧) (مرادف) بي شه وه ي تيدا به كارهيتراره ، نه م نينسكلوپيديا يه بو به بناغه يه ك بو زور له و نينسكلوپيديا يانه ي كه به دوايدا هاتوون . وه كو نه وه ي كه يو هان زيدر (١٧٢٢ - ١٧٥٤) له نه لمانيا به ناوي فهره نكي جي هاني (المعجم العالمى) يه وه بلاوي كرده وه . له نه ده نبره له سالى ١٧٧١ دا چاپي يه كه مي (بازنه ي زانستي يه كاني به ريتاني - دائرة المعارف البريطانية - Encyclopaedia Britannica) به (٣) به رگه بلاوكراره وه ، له مه دا هردوو رژيمه كه ي (شيوازه كه ي) ريكنستن : رژيمي نه لفو بي بي (ابجدي) و رژيمي زانياريش (النظام العلمى) تيدا به كارهيتراره ، چاپي دووم له م نينسكلوپيديا يه كه دواي پينج سال له چاپي يه كه م ده رچووه به (١٠) به رگه بووه . كه ليك شه جه ره ي ژيان و وتارى ميژوويي تيدا بووه وه له ساكه وه هه تا نينستا ناوبه تاو له چاپ ده دريته وه وه له هر جاريكيشدا ژماره ي به رگه كاني زياتر ده بيت ، نه وه بووه له سالى ١٩٥٨ به (٢٨) به رگه ده رچووه له سالى زانستي يه كاني فهرنسي (نينسكلوپيديا L'Encyclop'odie) وه كو له دوايدا باسي ده كه ين به (٢٨) به رگه ده رچوو ، له دانانه كه يدا جگه له (ديدرو) ژماره يه كي كه وره له زانايان و دانه ران و فهيله سووفه كاني فهرنسه به شداريي يان كرده وه به جور يكي نه وتو كه به بي هيچ چه ندو چونيك به سه ركه وتووترين بازنه ي زانستي داده نريت .

تنجا له سالى (١٧٩٦ - ١٨٠٨) دا بازنه ي زانستي نه لمانى (بروكهاوس) بلاوكراره وه ، دواي نه وه بازنه ي زانستي نه مريكي الانسكلوپيديا الامريكية . Americana Ency) له سالى ١٨٢٩ - ١٨٣٣ دا له ژير چاوديري (فرانسيزليير) له (١٣) به رگه بلاوكراره وه ، به لام نه مه يان له چاپه دوايه كانيدا

كوپينيكي ته واوي نه وتوي تيدا كراوه وا ي لي هاتوه كه هر ناوه كه ي (نارناوه كه ي) وه كو خوي ماوه ته وه . له نيشتماني عه ره بيشدا په تروس بوستاني (بطرس البستاني) له سالى ١٨٧٦ - ١٨٨٢ دا شهش به رگي يه كه مي له بازنه ي زانستي بوستاني (دائرة معارف البستاني) بلاوكرده وه ، تنجا سه ليم بوستاني به رگي (٨٠٧) ي له سالى ١٨٨٣ - ١٨٨٤ دا ده ركرده نه سيبو نه جيبيش (كوره كاني په تروس) له سالاني ١٨٨٧ - ١٨٩٨ - ١٩٠٠ دا به رگي (٩ ، ١٠ ، ١١) يان به به شداريي له گل سليمان بوستانيدا ده ركرده وه له سالى ١٩٥٤ دا فؤاد نه فرام بوستاني ده ستي كرد به چاو پيدا خشانه وه يه كه به و به رگانه دا كه چاپ كرابوون وه كو كه لاله كردينك بو ته واوكردي نيشه كه نه ويش به به شداريي كردن له گل ليژنه يه كه له زانكاني لوبنان ، تنجا له نيواني دوو سالى ١٩١٢ - ١٩٣٨ دا بازنه ي زانستي نيسلامى (دائرة المعارف الاسلامية = Encyclop'odie de L'Islam) به (٤) به رگه باشكويه كي هونه ريي (ملحق فني) له كتيخانه ي (بريل) له شاري ليدن Leyden له هولنده ده رچوو ژماره ي لاپه ره كاني له (٥) هزار زياتر بووه له داناني نه م نينسكلوپيديا يه دا چه ندان له خوره لات ناسه مه زنه كان به شداريي يان كرده وه^(٣٨) .

به شيك له م بازنه يه (هه تا بيتي ط) له ماوه ي سالاني ١٩٣٣ - ١٩٦٥ دا كو پرايه سه ر زمانى عه ره بي ، له سالى ١٩٥٤ دا ليژنه يه كه له خوره لات ناسه كاني سه رده م له ژير چاوديري : كراموزو جيب وبيرنارد لويس دا ده ستيان كرد به ده ره ياني چاپيكي تازه به زمانى نينكليزي و فهرنسي و نه لمانى له بازنه ي زانستي نيسلامى^(٣٩) . له سالى ١٩٣٨ دا بازنه ي زانستي سه ده ي بيسته م (دائرة معارف القرن العشرين) به (٢٠) به رگه له لايه ن ماموستا (محمد فريد وجدي) يه وه له ميسردا بلاوكراره وه ، له لوبناندا له سالى ١٩٥٥ دا بازنه ي زانستي عه ره بي (الموسوعة العربية) به يه كه به رگه ده رچوووه .

له م سه ده ساله ي دوايدا كرداري داناني نينسكلوپيديا كه بيشته نه وه پري لوته كي به رزي و گرنگتريني نه وانه ي كه له م

ئینسکلۆپیدیای فەرهنسی Encyclopédie L: -

ئینسکلۆپیدیای فەرهنسی یان فەرهنگی گشتی زانیاریی و هونەر و پیشه‌کانی فەرهنسی ، خاوه‌نی پروژە‌ی دانانە‌کە‌ی (جان پۆل دی مالف) بوو ، بە‌لام ئە‌وه‌بوو پروژە‌کە‌ وه‌ستا هە‌تا ئە‌وکاتە‌ی لە‌ سە‌ده‌ی ۱۸ هە‌مدا ئی‌شه‌کە‌ بە‌ (دیدرو) سپیرا ، دیدرو بە‌ یارمە‌تی : مونتسیکیو د‌الامبیر^(۳۳) و فولتیرو پوسوو تۆرجۆ بە‌رگی یە‌کە‌می لە‌ سالی ۱۷۵۱ دا دەرکرد ، ئنجا لە‌ سەر ئی‌شه‌کە‌ بە‌رده‌وام‌بوو هە‌تا لە‌ سالی ۱۷۷۲ دا بە‌ (۲۸) بە‌رگ تە‌واوی کرد ، دوا‌ی ئە‌وه‌ لە‌ سالی ۱۷۸۰ دا پاشکۆ‌یە‌ک و پیرستیکی خستە‌ سەر ، جیاوازی ئە‌م ئینسکلۆپیدیایە‌ لە‌ بازنە‌ی زانیاری یە‌کانی تر ئە‌وه‌یە‌ کە‌ مژدە‌ی سەرکە‌وتنی زانیاری بی‌بوو ، ئە‌و مژدە‌یە‌ی کە‌ فە‌یلە‌سوفان و زانیان : فرە‌نسیس باکۆن Bacon ۱۵۶۱ - ۱۶۲۶ ، دیکارت - Descartes ۱۵۹۷ - ۱۶۵۴ و نیوتن Newton ۱۶۴۲ - ۱۷۲۷ داخوازی یان کردوو ، جگە‌ لە‌وه‌ی کە‌ ئە‌م ئینسکلۆپیدیایە‌ بە‌رگری لە‌ گیانی ژیری (روح العقل) و فە‌لسە‌فە‌ی گومان (فلسفة الشک) دەرکرد ، وە‌کو‌و لە‌ سەر‌انە‌ری ئە‌و سە‌ده‌یە‌ دا با‌بوو ، کارە‌کە‌ی زۆر بە‌تین و فراوان و وای ئی‌هات کە‌ بو‌بوو بە‌ قوتابخانە‌یە‌کی تە‌واو لە‌ وکە‌سانە‌ی کە‌ لایە‌نی فە‌لسە‌فە‌ و ژیری دەرگرن . ئە‌م ئینسکلۆپیدیایە‌ بە‌وه‌دا کە‌ دانی بە‌ فە‌لسە‌فە‌ی مادید^(۳۴) داناو بە‌وه‌ی کە‌ هیرشیکی بە‌ هیزی دەر‌ده‌ سەر یاسا‌کانی شارستانی و ئاینی ئە‌و وە‌خت ، بو‌و بە‌ کارکەرکی گرنگ لە‌ هە‌لگیرساندنێ‌ شورشێ‌ فەرهنسی ۱۷۸۹ و گە‌شه‌ بی‌کردنیدا . لە‌ دوا‌ی ئە‌مه‌وه‌ هە‌موو بازنە‌یە‌کی زانیاری و هونە‌ری هەر بە‌ ئینسکلۆپیدیای ناو‌ده‌بریت .

ئایا راستە‌ کە‌ ئینسکلۆپیدیای بە‌ریتانی بە‌ریتانی یە‌^(۳۵)

نە‌ راست نیە ، چونکە‌ ئیستاکە‌ ئە‌مریکی یە‌ و بنکە‌ سەرە‌کی یە‌کە‌شی لە‌ شاری شیکا‌غۆ‌یە‌ نزیک بە‌ زانکۆ‌ی

ماوه‌یە‌دا بلاوکراو نە‌تە‌وه‌ : بازنە‌ی زانستی ئیتالی (الانسکلۆپیدیایا ایتالیة Italiana Ency) لە‌ سالی ۱۹۲۹ - ۱۹۳۹ دا بە‌ (۳۶) بە‌رگ و چاپی تازه‌ لە‌ بازنە‌ی زانستی ئە‌لمانی لە‌ ۱۹۴۹ دا و بازنە‌ی زانستی سو‌فیتی Soviet مە‌زن بە‌ (۶۵) بە‌رگ و بازنە‌ی زانستی مە‌جە‌ری = Hungarian Ency لە‌ سالی ۱۹۱۱ - ۱۹۲۷ دا و بازنە‌ی زانستی هۆ‌لە‌ندی Holland لە‌ سالی ۱۹۲۲ - ۱۹۳۸ دا و بازنە‌ی زانستی ئە‌سکە‌ندینا‌فی Scandinavian لە‌ ۱۹۴۷ - ۱۹۵۰ دا و بازنە‌ی زانستی سو‌یسی Swiss لە‌ سالی ۱۹۴۵ - ۱۹۴۸ دا و بازنە‌ی زانستی ئیسپانی = Spanish و بازنە‌ی زانستی پورتوگالی Portuguese لە‌ سالی ۱۹۵۴ دا بە‌رگی یە‌کە‌م لە‌ بازنە‌ی زانستی ئیندۆ‌نیسی Indonesian دەرچوو و لە‌ سالی ۱۹۴۶ دا دە‌ست کراو بە‌ دانانی بازنە‌ی زانستی تورکی Turkish . بازنە‌ی زانستی یابانی Japanese لە‌ سالی ۱۹۳۱ - ۱۹۳۵ دا بە‌ (۲۸) بە‌رگ دەرچوو و لە‌ سالی ۱۹۳۹ دا پاشکۆ‌یە‌کی بو‌کراو ، دوا‌ی ئە‌وه‌ ئینسکلۆپیدیای دانەرە‌کان تە‌نها گۆ‌ی یان نە‌ئە‌دایە‌ دانانی بازنە‌ی زانستی گشتی بە‌ لکو‌هە‌ول و تە‌قە‌للاشیان بە‌رە‌و دانانی ئینسکلۆپیدیای تایبە‌تیش ئاراستە‌کرد ، ئە‌و جۆ‌رانە‌ی کە‌ دەر‌بارە‌ی لقی‌ک لە‌ لقه‌کانی زانستی ئە‌وه‌وین ، بو‌نموونە‌ بازنە‌ی زانستی هونە‌ری ئە‌لمانی (۳۵ بە‌رگ) کە‌ (ئە‌لریش لیم و فیلکس بیکەر) لە‌ ۱۹۰۷ - ۱۹۴۷ دا دەر‌ی کرد و بازنە‌ی زانستی زانیاری یە‌ کۆ‌مه‌لایە‌تی یە‌کان (موسوعه العلوم الاجتماعیة) و فەرهنگی (جروف) بو‌ موسیقا و موسیقا یاسا‌ ژە‌نە‌کان و بازنە‌ی زانستی ئاینی (موسوعه المعرفة الدینیة) و بازنە‌ی زانستی کاتۆ‌لیکی . هە‌ندیک بازنە‌ی زانستی بە‌ تایبە‌تی بو‌مندا‌لان دانراون ، ئە‌مانە‌ش بە‌ شیۆ‌ه‌یە‌کی گشتی بە‌ بی‌ی ئە‌لف بی‌ ری‌ک نە‌خراون بە‌ لکو‌بە‌ بی‌ی بابە‌تە‌کان (گیاندار ، رووه‌ک ، ئە‌دە‌ب ، میژوو ، هونەر ، ...) بە‌ لام ئە‌وه‌ وە‌کو‌و کتیبیک

وایە‌ کە‌ بو‌ خویندە‌وه‌ دانرا‌بیت ئە‌وه‌ک وە‌کو‌و سەرچاوه‌یە‌کی خیرای حازر بە‌ دە‌ست . ئیستا بلاکە‌ ره‌وه‌کانی ئینسکلۆپیدیای هە‌ولی ئە‌وه‌ دە‌دە‌ن کە‌ ئینسکلۆپیدیای زۆر بابە‌ت بگریته‌وه‌ لە‌ بە‌ر ئە‌وه‌ بە‌رده‌وام کتیبی سالانە‌ و پاشکۆ‌ی بو‌دەر‌ده‌کە‌ن .

شیکاگوئی به ناوبانگ که خاوهنی ۱۶٪ ی به شه سهره کی به کانی ئینسکلوپیدیا که به لام په یوه نندی نیوان هم دوو ده زکایه هر له مه یانی دارا بیدانیه ، به لکو زانکوی شیکاغو هه تا راده یه کی زور له گه ل نووسه رانی ئینسکلوپیدیا که دا هاوکاری به کات ، پوخته ی شاره زایی و نه جامی لیکولینه وه کانی خوی ، جگه له سهرچاوه ده ستنوسی و کتیبی به نرخی کتیبخانه کانی خوی ، خستوته به ردهستی نه و نووسه رانه ی که ژماره یان له (۱۰۰) که س که متر نه ، هه ندیک که س ده لین که زانکوی شیکاغو دهستی بالایی هه یه له وه دا که ئینسکلوپیدیا ی به ریتانی جیگه یه کی باشی بو خوی له ناو هه موو ئینسکلوپیدیا کانی جیهاندا ، داگیر کردوه . سالی له (۱۵۰) هه زار هه تا (۲۰۰) هه زار دانه له م ئینسکلوپیدیا به ناوچه هه مه جوړه کانی جیهاندا ده فروشریت ، هه ر دانه به کیش له (۲۴) به رگ پیکهاتوه . ژماره ی لاپه ره کانی هر یه کی که له به رگانه ش ده گاته نزیکه ی هه زار لاپه ره له قه باره ی گوره . هه ندیک له شاره زاکان سهرجه می ژماره ی وشه کانی هه موو بابه ته کانی ئینسکلوپیدیا که به نزیکه ی (۴۰) ملیون وشه ده قه بلین . هم ئینسکلوپیدیا به هر نه وه نیه که واقه باره یه کی گوره ی هه یه ، به لکو به وه ناسراوه که مه و دایه کی فراوانی هه یه و بابه ت نیه به خه یالدا بیت و هم به درژی بیت یان به کورتی ، باسی نه کرد بیت و بابه ته کانی هه موو لایه نه کانی زانستی مروفایه تی یان گرتوته وه . جگه له وه ی به وه ناسراوه که ساده زانیاری به کانی جیگه ی پروان و ده توانین بلین که باشتین بازنه ی زانستی به به زمانی ئینگلیزی نووسرا بیت .

له گه ل هم شدا هم ئینسکلوپیدیا به هر له گله یی و ره خه به ده رنیه ، هم ره خنانه ش به ر له چند سالی که به شیوه ی کتیبیک به ناوی (نه فسانه ی - اسطوره - ئینسکلوپیدیا به ریتانی) - یه وه له لایه ن دوکتور هارنی ئینباینده ر) وه ده رخراون . زور به ی نه و ره خنانه ی که ره خه گره کان پیشانیان داوه ، به تابه تی دوکتور هارنی ، ده رباره ی بابه ته زانیاری به کانتن ، نه ویش له وه دایه که به ره به ره به تیه ربوونی کات ، هم بابه تانه به ره و کونی ده رن . بی گومان

زانیاری به کان له پیشکه و تنیکی خیرادان و دوزینه وه و داهینانه زانیاری به کانیش به خیرایی دوا به دوا ی به کتری دین له به ر نه وه هیچ چار نیه ده بیت لی پرسراوه کانی هم ئینسکلوپیدیا به ، به خیرایی و به بی ی پیشکه و تنی زانیاری بابه ته کانی ئینسکلوپیدیا که بزار بکن . له به ر نه وه جیگه ی سهر سورمان نیه نه گره ده سته ی نووسه رانی ئینسکلوپیدیا که خه ریکی ناماده کردنی دانه یه کی تازه ی بزار کروو چاک کراوین ، به بی ی تازه ترین زانستی و پیشکه و تنی زانیاری له جیهاندا ، له وه ده چیت که هم دانه تازه یه له ناوهراستی سالانی هه فتا کانداهه رچیت (تیبینی) : له ده ورو به ری نه و کاته دا ده رچوه) وه کوو هه ندیک له سهرچاوه ناگاداره کان ده ی گیرنه وه چونکه ده سته ی نووسه رانی ئینسکلوپیدیا که هم کاره یان زور به نهینی گرتوه له ترسی نه وه ی که بازاری دانه پیشووه کانیانی بی بشکیت نه گره ده نگوباسی دانه تازه بزار کروو که یان بلاو بکه نه وه . نه وه ی شایانی باسه که ته مه نی ئینسکلوپیدیا ی به ریتانی له دوو سه د سال زیاتره دوو پیای سکوتله ندی له (نه ده نبره) له سالی ۱۷۶۸ دا پروژه که یان بوداوه . به لام نه وه ونده ی بی نه چوو ئینسکلوپیدیا که به ره و له نده ن براو له وی هه تا سالی ۱۹۰۱ مایه وه ، نجا بردیان بو نه مه ریکا . به م جوړه ئینسکلوپیدیا که وای لی هات که به ره چه له ک به ریتانی بیت و به بنکه (فرمانکه) و دارایی وقه له مو پیشه سازی (چاپ کردن و دهره نینان) نه مه ریکی بیت .

ئینسکلوپیدیا ی به ریتانی (شیکاغو) له چاپ تازه که ید (۳) ، واتا چاپی (۱۵) هم ، له (۲۰) ی شویاتی ۱۹۷۴ دا ده رچوه ، به بی ی نه و به رنامه یه ی که بریاری له سهر درابوو هم چاپ بزاریکی ته وای تیدا کراوه ، به جوړیکی نه و تو که هر له چاپی (۱۴) هم ناچیت و ده لیت ئینسکلوپیدیا به کی تره . نه وه ی شایانی باسه که چاپی (۱۴) هم ، بو یه که م جار ، له سالی ۱۹۲۹ دا له چاپ دراوه . به لام له وساکه وه هه تا کاتی له چایدانی چاپی (۱۵) هم ته نها که میک خسته سهر و ده سته کاری تیدا کراوه ، هه رچه نده که له و ماوه یه دا زانیاری به کانی مروفایه تی پیشکه و تنیکی باشیشیان به ده ست هیناوه . ره خه گرانی چاپی (۱۴) هم زور بوون ، به

براده به کی نه وتوکه هه ندیکیان دهلین ته م چاپه زور جیواو اترنیه له و چاپی به که مه ی که له سالی ۱۷۷۱ دا له نه ده نبره پایته ختی سکوتله نده دا به (۲) به رگ ده رجووه ، کاتیک که ته م نینسکلو پیدای به ریتانی به به راستی به ریتانی بوو ، به لام نیستا ته نها هر به ناو به ریتانی به ، چونکه له م دوایی به دا نه مریکی به کان له نینگلیزه کانیاں کرپی به وه . به لام ته م پهخته به به کجار زل گراوه و دوریشه له راستی به وه ، چونکه ته م نینسکلو پیدای به ریتانی به ی که نه ونده که وره بووه و که شه ی کردووه هه تا ژماره ی به رگه کانی ، له چاپی (۱۴) هه م دا ، که یشتوته (۲۴) به رگه نزیکه ی (۲۷) ملیون ووشه ی تیدایه ، که چی له چاپی به که میدا ته نها (۲) به رگه بووه . نه وه ی شایانی باسه که چاپی به که م هچی نه دوزیوه ته وه که بیلیت ده رباره ی جیهانی تازه (العالم جدید) واتا نه مریکا ، ته مه نه بییت : (نه مریکا به کیکه له و چوار به شه ی که جیهانی ئی پیک دیت و به بی به ربه رگه کانی له هه مووشیان گه وره تره) خو ده رباره ی به رگه زی ناسک (نافرته) واتا (الجنس اللطيف The Fair or gentle sex) نه باسی (به رگه زی) کردووه و نه باسی (ناسک) . به لکو ته نها دیریکي نووسیوه که نه ویش ته مه به (ژن مئی پیاوه بو نه وه ی زودتریشی ئی بزانتیت بگه ریزه وه بو مه وزوعی پیاو .

له که ل نه وه شدا نینسکلو پیدای به ریتانی له چاپی چوارده هه میدا ، له هه ندیک تیکه ل و پیکه ئی پایه ته کانی و که مو کرپی ووتاره زانیاری به کاندیدا به ده رتیه له به رته وه (۳۰) سال ده بییت (نیستا که بووه به چل سال) که ئی پرسراوانی نووسینگه ی ته م نینسکلو پیدایه ، له شیکاغو ، هه ستیکی ته اوویان کردووه به پیوستی بزار کردنه وه ی بیان تازه کردنه وه ی ، له کوتایی په نجاکاندا نه بییت چاکی لویان ئی نه کردووه به لادا بو ده رکردنی چاپی (۱۵) هه م . به م جوړه چاپه تازه که واتا (بریتانیکای - ۲) وای پی دهلین ، که وره ترده رجووله قه باره دا وه که له چاپی (۱۴) هه م و ژماره ی به رگه کانی که یشتوته (۳۰) له جیاتی (۲۴) و ژماره ی ووشه کانی که یشتوته (۴۷) ملیون له جیاتی (۲۷) ملیون دیاره ته م کارهش پیک نه ده هات نه که رته و پاره زوره نه بوایه که بوی ته رخاں کرابوو نزیکه ی (۳۰) ملیون

دولار بووه . بویه ناویشی تراوه (بریتانیکای - ۲) چونکه له سی به ش ، بیان وه کوو خویشان دهلین ، له سی بازته ی زانستی پیکهاتووه ، ناوی گریکیشیان (اغریق) له م به شانی ناوه وه کوو پرو پیدیا (واتا سه رته تایی) Propaedia بو به شی به که م و مایکرو پیدیا (واتا کورته ی زانستی یا زانستی ساکار) Micropaedia بو به شی دووه م و ماکرو پیدیا (واتا زانستی مه زن) Macropaedia بو به شی سی هه م ، له راستیدا خوینته ری ناسایی ، به تاییه تی به شه دووه م کورته که ی چاپه تازه که ی واتا (مایکرو پیدیا) ی به لاره گرنگه ، چونکه زانستی به کی باشی ده رباره ی هه موو مه وزوعیک ده داتی ، که رچی به شیوه به کی زور قول و دریزیش نه بییت و ده رباره ی هه م مه وزوعیک نزیکه ی (۷۵۰) ووشه ی نووسیوه . ته م به شه له (۱۰) به رگه پیکهاتووه . له ناماده کردن و نووسینیدا هه مان تووسه رانی نینسکلو پیدیا که به شداریی یان کردووه . به لام به شی سی هه م واتا (ماکرو پیدیا) که دوورو دریزه به مه به سستی نه وه داتراوه که زانستی به کی ته او قول و ده رباره ی هه موو مه وزوعیک پیکهاتووه بکات . له نووسینی ته م به شه دا چنده ها پسور له نووسه رو زانای ناسراوو به ناوبانگ به شداریی یان کردووه ، زور به ی ووتاره کانی به تاییه تی دوورو دریزه کانیاں به پیته به که مه کانی ناوی نووسه رگه کانیاں نیمزاکراون . ته م به شه له (۱۹) به رگه پیکهاتووه ، به لام له م به شه دا مه رج نیه که ژماره ی ووشه کانی بابه ته کان وه کوو به کن ، بو نمونه به کیک له بابه ته کان (مه وزوعه کان) نزیکه ی (۲۵۰) هه زار ووشه ی له سه ر نووسراوه . نه وه ماوه باسی بکه ین که وای به شی به که م (واتا پرو پیدیا) که ته نها له یه که به رگه پیکهاتووه بریتیه له چه ند پیوستیک که بو هه مووان باشه . له که ل ته م پیروستانه دا وینه به کی هیلکاری (رسم تخطیطي) بو مه وزوعه کان هه به . ته مه ش بو نه و که سه باشه که ده به ویت مه وزوعیک تاییه تی ، یان چه ند مه وزوعیک ، له نینسکلو پیدیا که دا بخوینیت .

بابه ته کانی (ماده کانی) ته م نینسکلو پیدیا به ^{۳۳} به بی ی رژیمی شه لفو بییی alphabetically پیته به پیته letter by letter له ژیر مه وزوعه سه ره کی به کاندرا ریکخراون (واتا ریزکراون) ته م مه وزوعه سه ره کی یانه ش مه وزوعی ناوه نجی یان ئی ده بیته وه و

له کوتایي هه ربابه تیکیشدا بیبلوگرافیا یه کی نایاب هه یه (۱۰) به رگی دوايي یان پیرستیکی نه لفو بی یی دوورو دریزی تیدایه له باره ی مه وزوعه سه ره کی به کان و ناوه نجی به کان و مروف و شوینه به ناویانگه کانه وه . دوا به رگیش نه تله سیکی دهوله ته کانی جیهان و نه خشه ی وردوره نگینی تیدایه ، به وینه و هه لژماری زوره وه . چاپی نو هه م و یانز هه م له م ئینسکلۆپیدیا یه به وه ناسراون که مه یانیکي زانیاری فراوانیان تیدایه ، به لام چاپه دوا یینه کانی ووتاره کانی هه رچه نده کورتن به لام به شیوازیکی ئاسان و ئاشکرا نووسراون . ئینسکلۆپیدیا یی به ریتانی بنو یه که م جار له سالی ۱۹۲۸ دا کتیبیکي سالانه ی (کتاب سنوي year book) بوکراوه ، که هه موو که مو کورپی به کانی به رگه کانی پینشووی بی چاره کراوه ، پیرسته کانی دوو سو دیان هه یه .

(۱) ژماره ی لاپه ره به رگه کانمان دده نی .
 (۲) زانستی به کی کورتی بوخته مان دهر باره ی نه وشتاته دده نی که ده مانه ویت بیان زانین . گه رچی ووتاره کانی (بابه ته کانی) دوورو دریزن ، به لام ووتاری لیسته ی بیبلوگرافی به کانی دوا وه ی کورتن (به پیچه وانه ی باز نه ی زانستی نه مریکی به وه که ووتاره کانی له خو یانا کورتن به لام ووتاری لیسته ی بیبلوگرافی به کانی دوا وه ی دریزن) ووتاره کانی له دوورو دریزیدا جیاوازن هه ندیکیان ته نها (۴) دیزن و هه ندیکیان نزیکه ی (۵۰) لاپه ره ده بن ، بو نموونه نه و ووتارانه ی که دهر باره ی (میزووی زانیاری به کان) له گه ل لیسته ی نه و سه رچاوانه ی که بو نووسینی نه م ووتاره پشتیان بی به ستراوه ، هه روه ها ووتار دهر باره ی زانیاری کومه لایه تی (علم الاجتماع Sociology) و جهنگی جیهانی دووهم نموونه ی نه خشه کانیش وه کوو نه خشه ی جوغرافی نه وروپا و ئاسیا و خوره لاتی ناوه راست . له بهر نه وه پینو یسته نه م ئینسکلۆپیدیا یه له کتیبخانه ی گشتی و کتیبخانه ی هه موو زانکوو کولنجه کانداهه بیت

په راویزه کان :

۱۶ - رابه ر (دلیل directory) : کتیبیک (نامه لکه به ک) که لیسته به که له ناو و نازناوی (عنوان) تیدابیت و به بی ی پیتی نه لفو بی ریزکراون

وه کوو (رابه ری گه شت کردن) سه رچاوه : المورد / لاپه ره ۲۷۹ .
 ۱۷ - فه رهنگی ئینسکلۆپیدیا یی : نه و فه رهنگه به که له ئینسکلۆپیدیا بچیت .

۱۸ - فولتیر Voltair (۱۶۹۴ - ۱۷۷۸) : دانهریک و فه یله سوو فیکي فه ره نس ی بووه ، به کیک بووه له بلیمه ته کانی نه و سه رده مه . پینشه وای بزووتنه وه ی فه لسه فه ی مادی بووه . له مه یانی نه ده بو و شیعوو میزوودا دهستی هه بووه . ریکه ی بو شو رشی فه ره نس ی خوش کردووه ، که لیک کتیبی داناه وه کوو کتیبی (گفتوگویی فه لسه فی - محاورات فلسفیه) و (کینید) . هتد .

۱۹ - جان جاک روسو Rousseau (۱۷۱۲ - ۱۷۷۸) : دانهریکي فه ره نس ی بووه که لیک کتیبی داناه وه کوو : په یمانی کومه لایه تی (العقد الاجتماعي) و (نه میل) ریکه ی بو شو رشی فه ره نس ی پک کردوته وه .

سه رچاوه : المنجد / الاعلام / لاپه ره ۲۲۴
 ۲۰ - مونتسکیو Montesquieu (۱۶۸۹ - ۱۷۵۵) : دانهریکي فه ره نس ی به کتیبی (بنه رته کانی یاسا و شه ریه ته کان) ی داناه وه که له لایه ن یوسف همام آصاف (۱۸۹۳) و عادل زعیتر (۱۹۵۴) له ژیر نازناوی (روح الشرائع) دا کراوه به عه ره بی .

سه رچاوه : المنجد / الاعلام / لاپه ره ۵۲۲
 ۲۱ - توماس ماکاوی (۱۸۰۰ - ۱۸۵۹) : به کیک بووه له میزوو نووسه مه زنه کان و رامیاره کانی ئینگلیز کتیبی (میزووی ئینگلته ره) ی داناه وه ، به به کیک له یاسا ناس و میزوو نووسه کانی سه ده کانی ناوه راست داده نریت .

سه رچاوه : المنجد / الاعلام / لاپه ره ۴۷۲
 ۲۲ - سیر پاو ل فینو کرا دوف (۱۸۵۴ - ۱۹۲۵) میزوو نوو سیکي ئینگلیزه له روسیا له دایک بووه ، له دوا ییدا بووه به پروفیسوری میزوو له زانکو ی موسکودا له سالی ۱۸۸۷ دا ئنجا پروفیسوری یاسا له زانکو ی ئوکسفورد له ئینگلته ره هه تا سالی ۱۹۰۳ . چه ند کتیبیکي هه یه دهر باره ی میزوو یاسا و باری کومه لایه تی سه رچاوه : الموسوعه العربیه المیسره / لاپه ره ۱۳۵۵ .

۲۳ - توماس گریک ماساریک (۱۸۵۰ - ۱۹۳۷) : رامیاریکي چیکوسلواکی بووه ، به دامه زیننه ری به که م و گه وره ی چیکوسلواکیا داده نریت . به که م سه ره ک کوماری چیکوسلواکیا بووه ، پروفیسوری فه لسه فه بووه له زانکو ی فیه نه دا ، ئنجا له زانکو ی پراگه (۱۸۸۲ - ۱۹۱۱) له سالی ۱۹۱۸ دا بووه به سه ره ک کوماری تازه ، چه ند کتیبیکي داناه وه به ناویانگه ترینیان (دامه زرانده ی دهوله تیک) ۱۹۲۷ ، ئامانجه

به رزه كانی مرقابه تی (المثل العليا الانسانية) ۱۹۳۸ و مرقای نوی و
ثاین (الانسان الحديث والدين) ۱۹۳۸ .

سەرچاوه : الموسوعة العربية الميسرة / لاپهه ۱۶۲۲ .

۲۴ - سير دافيد بريوستهر ۱۷۸۱ - ۱۸۶۷ : زانای فيزيولو
فهيله سوو فی سروشتی سکوته ندی به ، چه ند باسیکی ده باره ی
جه مسه رگرتنی پوناکی وانا (استقطاب الضوء) نووسیوه . نامرانی
کالیدو سکوی (مشکال - میدع - Kaleidoscope) داهیناوه . له سالی
۱۸۵۹ دا بووه به به پیوه بهری زانکوی شه ده نبره . له دانراوه
زانباریی به کانی : نامه یکه له زانباریی به بینایی به کاندای (رسالة فی
البصريات) ۱۸۳۱ و (ژیانی سیرئیسحاق نیوتن) ۱۸۲۸ و (زیاتر له
یهک جیهان) ۱۸۵۴ .

سەرچاوه : الموسوعة العربية الميسرة / لاپهه ۳۵۹ .

۲۵ - هانز کریستیان ئورستد ۱۷۷۷ - ۱۸۵۱ : زانایه کی
فيزيایی و کیمیایی دانیمارکی به پروفیسور بووه له زانکوی
کوپنهاگن . له سالی ۱۸۱۹ دا په یوه ندی نیوانی کاره باو موگناتیسی
دوژیوه ته وه . یه که م که س بووه که ماده ی شه له منیومی
جیاکردوته وه . سەرچاوه : الموسوعة العربية الميسرة / لاپهه
۲۵۸ .

۲۶ - سیر ویلیام هنرشل ۱۷۳۸ - ۱۸۲۲ : زانایه کی شه ستیره وانی به
له (هانوفهر) له دایک بووه . شه ستیره ی ئورانوس و پاشکوکانی و
پاشکوکانی شه ستیره ی که یوانی (زحل Saturn) دوژیوه ته وه . له سالی
۱۷۸۹ دا ته لیسکوپینی شه ستیره وانی که ووهی دامه زانندوه که
تیره که ی (قطر) ۴۸ ئینچ بووه و دووری تیشکوکهی (البعد البتري)
۴۰ بی بووه . شه بوو به هوی دوژینه وهی ژماره ی که تر له شه
شه ستیره یی به کان (سديم Nebula) وانا ژماره که بیان له (۱۰۰) وه بوو
به (۲۵۰۰) .

سەرچاوه : الموسوعة العربية الميسرة / لاپهه ۱۸۹۴

۲ - المنجد / الاعلام / لاپهه ۵۵۹ .

۲۷ - فلادیمیر ئیلیش لینین ۱۸۷۰ - ۱۹۲۴ : سه روکی
شورشی روسی بووه . چه ند کتیبینی دانراوه وه کوو (ئیمپریالیزم
به رزترین قونای سهرمایه دارییی به) (الاستعمار اعلى مراحل
الراسمالية) (دهولت و شورش) (الدولة والثورة) .

سەرچاوه : ۱ - المنجد / الاعلام / لاپهه ۴۶۸ .

۲ - الموسوعة العربية الميسرة / لاپهه ۱۵۶۷ .

۲۸ - شه لفرابی ۸۷۰ - ۹۵۰ ز : له شاری (فاراب) له دایک بووه .
یه کی که بووه له فهيله سووفه مه زنه کانی عه ره بو ئیسلام ، خاوه نی
فهلسه فه یه کی تایبه تی بووه . له وه رگیره (مترجم) که ووه کانی

فهلسه فه ی یونانی داد نه نریت . له فهلسه فه که یدا له لایه نی
ئیفلاتون و شه رستوو قورنانی پیروزه وه کاری تیکراوه . که لیک
کتیبی دانراوه وه کوو (هه لژماریی زانباریی به کانی - إحصاء العلوم)
و نامه یه که له ماناکانی ژیریدا (معاني العقل) و بیرو پای هاوولاتی -
یه کانی شاره په سنده که (آراء اهل المدينة الفاضلة) و تیکه ل کردنی
بیرو پای دوو فهيله سووف ئیفلاتونی خوداوه ندیی و شه رستوو
(الجمع بين رأي الحكيمين إفلاطون الالهي و ارسطو) .

سەرچاوه : ۱ - المنجد / الاعلام / لاپهه ۲۳۷۹ - الموسوعة
العربية الميسرة / لاپهه ۱۲۶۲

۲۹ - دالامبیر ۱۷۱۷ - ۱۷۸۳ : نووسه رو فهيله سوو فی
فه ره نی ، یه کی که له دانره کانی ئینسکلۆپیدیایی فه ره نی .

سەرچاوه : المنجد / الاعلام / لاپهه ۱۸۸ .

۳۰ - روجر باکون Roger Bacon (۱۲۱۴ - ۱۲۹۲) : راهیبینی
فرانسیسکانی ئینگیلیزی بووه و یه کی که بووه له زانای که ووه کانی
سه ده کانی ناوه راست و تازه که ره وهی ریکه ی تاقیکه یی له
زانباریی به کاندای پروفیسور بووه له زانکوی ئوکسفورد دانره ی
کتیبی (کتیبه مه زنه که Opus Majus) بووه .

۳۱ - وه کوو : فنسک ، هوتسما ، شه رنولد ، هفننخ ، پروفنسال ،
باسیه ، هارتمان ، جیب .

سەرچاوه : المنجد / الاعلام / لاپهه ۱۸۹

۳۲ - شه بازنه ی زانستی ئیسلامی به بریتیه له بازنه ی زانستی
شه وروبی که له میسر دا له سالی ۱۹۳۳ دا له لایه ن محمد ثابت
الفندی و احمد الشنشای و ابراهیم زکی خورشیدو عبدالحمید
یونس وه کراوه به عه ره یی و له سالی ۱۹۵۰ دا له شه سته مبول
ده ست کراوه به گورینی یو زمانی تورکی .

سەرچاوه : المنجد / الاعلام / لاپهه ۱۹۰

۳۳ - الاسناد الترافقي (cross-reference) وانا که پاندنه وه ی به شیک له
کتیبیک بیان پیوستیک بو به شیک تر به مه به سستی روون کردنه وه .

۳۴ - بیرو پای مادیی (المذهب المادي Materialism)

۳۵ - سه رچاوه : - گوفا ری (العربی) ژماره / ۱۵۵ تشرینی یه که می
۱۹۷۱ لاپهه / ۱۴۰ .

۳۶ - سه رچاوه : - گوفا ری (العربی) ژماره / ۱۸۷ حوزه بیرانی /
۱۹۷۴ لاپهه / ۸۶ .

۳۷ - سه رچاوه / شه کوومه له تیبینی و ووتارانه ی که دراون به
قوتایی یه کانی خویندنی به رزی زانباریی کتیبخانه کانی زانکوی
به غدا له سالی ۱۹۷۷ دا که له لایه ن ماموستا محمود احمد محمده وه
کو کراوه ته و .